Берегом річки йшло п'ятеро жінок з сокирами й списами на плечах. Їх вела Уоо. Вона ступала попереду, насторожено вслухаючись у тишу. Позаду, на невеликій відстані, волоклася Тінь-Тінь. Уоо двічі наказувала їй повернутись, але та мовби не чула наказу вождя.

— Я теж хочу на лови, ти ж обіцяла,— повторювала вона одні й ті ж слова, а сама спотикалася на корінні, ледве бачила щось перед собою.

— Ми йдемо не на лови. Ми шукаємо чужинця,— суворо мовила Уоо. Вона любила Тінь-Тінь і тепер подумала, що та надто користає її доброту.

— Дим здіймався он з-під того дуба,— сказала Муу, вилицювата некрасива жінка з довгими волосатими руками.

— І нікого під дубом не було? — запитала Уоо.— Й не горіло вогнище? А може, тобі диміло в очах?

Муу ображено закусила верхню губу й перекинула з плеча на плече важкого, з нестругаким, сукуватим держаком списа. Вона навмисне не стругала й не обтісувала деревину, щоб була важча й влитніша для рук.

Тінь-Тінь з острахом подивилася на горбаті плечі Муу, на важкого списа й тихенько заскімлила. Зовсім як мале звіря.

Уоо думала про пришельця. Вона знала, що Муу не помилилась. Рибна загата в затоці, вепрова яма в молодому лісі, а тепер дим. Хто цей зайда? Звідки примандрував сюди? Хто б він не був,— мусить померти. Хоча б через те, що за ним можуть прийти інші.

— Пам'ятаєте, мисливці розповідали, що тоді теж вони спочатку знайшли на березі тільки одне видовбане дерево.

Тінь-Тінь, хоч була найдалі від Уоо, першою вхопилася за її слова.

— А хіба не може бути мисливця-самітника? — мовила, прохоплюючись наперед.

Уоо зупинилася й здивовано поглянула на дівчину. Але нічого не сказала, рушила вперед.

Вони підступали до печери, немов до ведмежого лігва. Тісним півколом, затиснувши в руках важкі сокири, готові кожної миті відскочити, вдарити. Але коли з печери метнулася чорна тінь, вони здивовано й розчаровано зглянулися й побігли до темного отвору, вже не ховаючись. Либонь, вони обклали звичайне вовче лігво. Тільки Уоо лишилась на місці. Провела поглядом вовка, який підпустив їх так близько, відступила за кущ, зачаїлася. Вистежувала вона не вовка. В її голові вже давно роївся здогад, а тепер вона майже впевнилася в ньому.

Уоо повільно пробиралася через кущі. Вона гаразд запам'ятала те місце, де від них одстала Тінь-Тінь. Тепер ішла по її сліду. Ось Тінь-Тінь необережно ступила на широкий листок, прим'яла його. Ось роздавила п'ятою засохлі, накручені черв'яком бурубашки землі. Ще гойдається тоненька галузочка, ще не до кінця розправився жмут трави.

Уоо миттєво відгорнула лівою рукою кущ. Її права рука з списом була відведена назад, для удару.

Суворий погляд вождя враз обійняв галявину. Маленьку, стиснену кущами галявину під самою кручею. Під невисоким крислатим деревом на м'якому трав'яному ложі лежав мисливець. Густий піт зросив йому чоло, блищав на бороді, грудях. Мисливець був молодий і гарний. Його сині глибокі очі дивилися без страху, в них світилися гіркота, й здивування, і якийсь незбагнений, невідомий Уоо сум. Біля юнака сиділа Тінь-Тінь. Побачивши Уоо, вона скинулась, мов поранена птаха,

розпростерла свої рученята. "А хіба не може бути мисливця-самітника?" — подумки проказала Уоо. Цей юнак — справді самітник.

Тінь-Тінь і далі дивилася на вождя, в її широко розкритих очах плескав жах, і закляття, і мука, вона підвелася, затуляючи юнака від удару.

Може, цей її порух... А може, щось інше... Уоо здивувалася, а тоді їй щось боляче запекло в серці і розтало враз, розлившись гіркотою в грудях. І зринув смуток, жаль за чимось великим, втраченим, незнаним, котре пролетіло по світу, так і не знайшовши її серця. І дві великі сльози скотилися по її щоках. Уоо дивилась на Тінь-Тінь. Жінка дивилася на жінку. А рука з списом повільно опускалася й опускалася, аж поки вістря не сховалося в траві.

...Вернувшись у печеру, Уоо застала жінок-мисливців спантеличеними й розгубленими. Безліч речей розповідали їм, що тут живе людина. Й людина якась дивна, яка творить з дерева й каменю подібних собі. Он вони стоять рядком на вирубаному в стіні уступі. Молоді й старі, більше молодих. Юнаки й чоловіки. Невимовне сум'яття охопило жінок. Їх лихоманило, їх бив дрож, їхні груди сповнила біль і туга. Їм здалося, що оці вирізані з дерева мисливці щось промовляють до них, співчувають їм, хочуть допомогти. Тільки дужа й велика рука могла народити на світ гнів і посмішку.

Уоо мовчки взяла з уступу бивень мамонта; з гладенької, одшліфованої до білого кістки на неї глянуло жіноче обличчя. Жінка неначе виходила з води. Чи, певніше, вода виносила її на гребінь хвилі. Уоо відразу пізнала, хто та дівчина.

Якусь мить вона милувалась роботою, відтак поклала бивень на уступ.

— Але ж звідки вибіг вовк? — запитально мовила Муу.

— А може, то він перекинувся у вовка,— сказала інша жінка.

— Мабуть,— сказала Уоо.— Тоді його не треба чіпати. Якщо він володіє звірами і робить з дерева подібних собі, його не можна чіпати.

— Арт, Арт, вони повбивають усіх,— торсала мисливця Тінь-Тінь.— Арт, ми погинули.

— Хто "вони"? — не розуміючи, тер заспані очі юнак.— Звідки ти? Що сталося?

— Вони — мисливці зі звіриними хвостами на шиях,— простогнала Тінь-Тінь.— Наші вже ледве одбиваються від них. А вони йдуть і йдуть.

— Мисливці зі звіриними хвостами на шиях? — все ще крізь хворобливу дрімоту мовив Арт. Та враз думка метнулась, як тигр із засідки. Але ж то — Тури. Люди його племені.

Він підхопився на ноги, трохи не скрикнувши з болю Його все ще змагала кволість, і тіло було не до кінця слухняне. Хоч всі ці дні він споживав коріння, яке йому приносила Тінь-Тінь. Тоненьке й жилаве, воно було гірке, аж пекуче, але, пожувавши його, Арт кожного разу почував, як по жилах розбігаються живі вогники й розсівається в голові гарячий туман. А головне, потроху спадала попухлість, якою обклало руки й ноги. Одначе в ту мить біль серця заглушив біль тіла. Думки завихрили в голові, немов підхоплене бурею листя. Люди його племені. Вони колись вигнали його... Вони понищать людей племені Тінь-Тінь. Вони уб'ють Уоо, котра подарувала їм з Тінь-Тінь любов і життя.

Арт побіг знайомою тропою. Її протоптали в лісі люди племені Тінь-Тінь. Перечіпався, падав, підхоплювався й біг знову. В голові йому гуділо, ноги були важкі, неслухняні. Кожен крок віддавався болем, здавалося, під шкіру понавтикувано багато-багато кістяних голочок і за кожним кроком ті голочки починають рухатись. Спочатку він чув за

собою лопотіння ніг Тінь-Тінь, але незабаром дівчина відстала. І він зрадів, він не хотів, аби вона бігла разом з ним.

Ось і яр поміж двох горбів. Щойно він став спускатись по схилу, як до нього долинуло глухе гудіння. Здавалося, то гуде потривожений джмелиний рій. Стежка завертала праворуч, але мисливець далі не пильнував її, побіг просто через ліс. Він продерся через густі чагарі й вискочив на вузьку галявину, вподовж якої звивався струмок. І тут він почув крик, високий, схожий на виття, і галас, і бойовий тріск палиць по дереву.

Арт побіг вподовж струмка, але ступив кілька кроків і враз побачив, що попереду щось ворушиться у високій траві. Тільки тепер він завважив, що не взяв з собою ніякої зброї. Либонь, і не збирався брати. Якась інша думка заволоділа ним, це вона й кинула його на тропу. А в траві хтось скрадався. І було видно, що то людина. Припала до землі, повзе йому назустріч. Тільки як же незграбно! Хвилюється висока трава, тріщить бадилля... А тепер підлізла до самого струмка... І тої ж миті він здогадався, що людина не скрадалася, а повзла до струмка, а тепер вона занурила просто в струмок обличчя й жадібно п'є воду. Так п'ють усі, кого покликала... смерть. Людина підвела голову, з її губ падали краплі, будили тишу маленького плесця. Ті краплі були червоні.

Поранений мисливець спробував звестися, але коліна йому підломилися, й він важко осів у траву. В Артовім серці пролунав крик — крик здивування й жалю, і він ступив уперед. Людина біля струмка — то був Урр. Урр — Гниле Дерево, з яким у дитинстві Арт грався в турів і ведмедів, єдиний, хто не скривдив його.

Урр теж упізнав Арта. Болісна посмішка ковзнула по його губах, він знову хотів звестися й знову впав головою в траву. Арт взяв Урра попідруки, відтягнув і посадив під дерево. Уррова голова хилилася набік, і він підтримував її.

— Ти йшов за нами? — запитав Урр.

— Ні. Я жив тут,— відповів Арт.— А ви... Ви чого тут?

— Вони поб'ють нас,— сказав Урр.— Вони люті, як рисі.

— Чого ж ви прийшли сюди?

Урр важко розтулив повіки.

— Пошесть... На турів, на оленів, на тарпанів... І... на нас. Жінки, діти... А тоді й мисливці... Голод... Ми вже не Тури. Ми — Пажери...

Він ще щось говорив, але слова вмирали в його горлі. І вмирали очі. Й згасав подих.

Арт поклав Урра на землю й побіг через кущі.

...Дві грізні лави котилися навстріч одна одній. Аби розтоптати, аби поглинути іншу й покотитися далі тільки самій. Притишила свій біг Велика Ріка, затихло сполохане птаство, застиг у мовчанці ліс,— дерева стояли доокіл, як величезні незлобиві мисливці. Все, що чинилося на горбі, було супротиву їхніх законів.

У Рисей вже теж стало все на останньому прузі — і відчай, і лють, і надія. Вони бігли вниз, виставивши вперед довгі списи, похлинаючись войовничим відчайним криком: "А-а-а-а!" Розкуйовджені, закривавлені, вони були страшні в своїм останнім смертельнім пориві. На маківці горба вили, скиглили, верещали діти, чи то збадьорювали своїх матерів, чи кликали назад. Услід за жіночою лавою шкандибало двоє досугих дідів, вони теж щось гукали, кволо вимахуючи списами.

Бойові поклики Рисей сплуталися в смертельних обіймах з войовничими покликами Турів, розкочувались далеко навкруги, лякаючи звірину й птаство. І клекотіли у високості орли, креслили траурні кола. А над всім тим — чисте небо й огненне, ненавидяче око сонця.

Відстань між двома лавами зменшувалась і зменшувалась, і наростав крик, переходив у ревисько. Ще мить, ще крапля...

І раптом на середину галявини поміж дві смертельні лави вискочив юнак. Він був молодий і красивий. Розпашілий з бігу, з блискучими очима, на мить прикував до себе всі погляди. Простер угору до сонця руки й застиг так. 1 таким несподіваним був цей жертовний стрибок юнака, такою всевладною була його непорушність, що зупинились обидві лави.

— Це Арт, Арт,— долинуло здивоване знизу.

— Той, що народжує; богів,— прошелестіло вгорі.

Знизу, мабуть, пущений ще першим поривом, хуркнув спис, Арт впіймав його біля самих грудей, повільно опустив і кинув на землю.

— Він не боїться нікого. Він з'їв серце лева,— знову гукнув хтось знизу.

Тут сталася вже справжня дивина. З лісу важким скоком вимчав великий вовк. Всі гадали, що його хтось наполохав у кущах і зараз, побачивши стільки мисливців, звір притьма кинеться навтьоки. А він... підбіг і простягся біля ніг Арта. Ліг і лежав, тільки сторожко нашорошив вуха й здригав шкірою, наче йому було холодно. Приглушений клекіт — зачудування, страх — прокотився рядами мисливців. Цей юнак володіє звірами! Має таку силу, що вони йдуть на його поклик, лягають йому біля ніг. Він може покликати на свій захист усіх звірів лісу, всі його темні й страшні сили. Він всесильний, цей юнак!

А Арт і далі стояв, простерши обидві руки до сонця. Здавалося, воно теж хилиться до нього, котиться йому в долоні, покірне й лагідне.

Відтак Арт повільно опустив руки й заговорив.

— Люди! Люди племені Турів і племені Мамонтів. Ви вбиваєте одне одного. А скажіть, чи вбивають одне одного тури й мамонти? Скажіть ви, Мамонти, які стали Рисями? І ви Тури, що стали Пажерами? — Арт хвилю зачекав і казав далі вже тихіше: — Погляньте на себе. Ви зараз гірші за найлютіших звірів. Ви, які зазнали стільки нещасть. Чи ж мало вам ще смертей! Мало вам голоду, ран?!

Страшне сум'яття пойняло Рисей. Незнайомий юнак говорив до них зовсім зрозуміло, говорив про те, що пережило їхнє плем'я, показував їм їхні рани й муки.

І Тури теж слухали в подиві. А Арт говорив і говорив мовою Мамонтів, повторюючи те ж саме мовою Турів.

— Ви погляньте, скільки лишилося вас, Рисі. Всі чоловіки вашого племені погинули в битві з людьми, які прийшли з ріки. А вас, Тури? Половина ваших жінок і дітей померла від гнилого м'яса. А тепер подивіться довкола.

Мов зачаровані, всі повели очима за Артовою рукою.

— Які багаті тут ліси. Скільки в них оленів і кабанів. А яка щедра ця ріка. Вода в ній клекоче од риби. Я навчу вас, як її ловити. Я зроблю такі списи, що ви одним ударом забиватимете зубра. Тож запалімо одне спільне вогнище, сядьмо одне біля одного, а завтра разом вийдемо на лови. А якщо хтось із вас не вірить у те, що я сказав, нехай б'є списом у мої груди.

На схилі горба запала тиша. Така глибока, що було чути, як пищать у гнізді на дереві пташенята й як гуде, пролітаючи над галявиною, бджола. Один випадковий звук міг зламати, порушити її. Недовірливо вслухалися в неї Рисі. Вони боялися пришельців.

І раптом з кущів вискочила Тінь-Тінь. Вона підбігла до Арта, обхопила його за плечі, захищаючи собою од злих списів. І тоді... Тоді сталося небачене на цих горбах. Списи повільно похилилися вниз. Списи Турів і Мамонтів.

— Ну, йдіть же, йдіть до нас! — гукав Арт.

Мисливці клали списи на землю і йшли вперед. Тури — до Арта, Рисі — до Тінь-Тінь.

І всі разом до їх обох.

До першого миру на землі.